

zació d'instituts culturals, passant per programes d'aplicació de noves tecnologies o per la introducció de la llengua en els mitjans de comunicació) i, finalment, hi apareix una entrevista amb alguna persona amb responsabilitats en la realització de l'esmentada bona pràctica. Així mateix, a les pàgines centrals del llibre, hi apareixen els mapes de les diferents llengües, de manera que el lector no tingui problemes a l'hora de situar-les.

El llibre acaba amb dos apèndixs: un és format per la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, i un altre tracta sobre la diversitat com a element reforçador de la Unió Europea. Cisilino mostra, al llarg de tot el volum, una combinació de la voluntat ferma de persistència de tot el patrimoni lingüístic europeu i d'un europeisme sincer i decidit. Però no es tracta d'un europeisme acrític ni amorf, sinó de la voluntat de construir una Europa plena, sense que hi manqui cap dels elements que realment la constitueixen.

Es tracta, en definitiva, d'un llibre interessant a l'hora d'observar tota una sèrie de bones pràctiques en defensa de la pluralitat lingüística a la Unió Europea. Segur que tant les persones que treballin en planificació lingüística com aquelles que sentin un interès per la qüestió de la llengua hi trobaran idees ben estimulants i, eventualment, bones pràctiques per transposar d'un país a un altre, d'una col·lectivitat a una altra.

Giovanni Poggeschi. **I diritti linguistici. Un'analisi comparata.** Roma: Carocci, 2010. 355 pàg. ISBN 978-88-430-5356-8

Eva Pons*

Per als estudiosos del dret lingüístic, i per a les persones interessades en el rol de les llengües en l'estructuració juridicopolítica de les societats actuals, és una magnífica notícia la publicació d'aquesta obra sobre la regulació jurídica de la llengua a escala planetària, a partir de l'anàlisi d'experiències estatals i subestatals dels cinc continents.

L'obra es beneficia d'algunes de les qualitats del seu autor, sintetitzables en: la seguretat del comparatista, pel que fa a la tria dels elements pertinents i les precaucions necessàries a l'hora de combinar l'anàlisi d'ordenaments juridico-

* Eva Pons, professora titular de dret constitucional de la Universitat de Barcelona.

lingüístics molt diversos entre si; la curiositat i el rigor de l'investigador, en la cerca dels eixos conceptuals que guien i fan més entenedora aquesta comparació, i l'habilitat de l'escriptor, que imprimeix un estil àgil i de fàcil lectura a un text portador d'una gran quantitat d'informació, però que defuig la pre-tensió enciclopèdica.

Entre les diverses dimensions de la llengua, entrelaçades entre si, Poggeschi en destaca la seva dimensió política, «non a caso, le reivindicazioni per i diritti linguistici sono sempre rilevanti ne conflitti politici che hanno come protagonisti gruppi etnici que vivono nello stesso Stato» («Introduzione», p. 14). La regulació jurídica de la llengua, emmarcada pel procés de democratització dels estats, hi és bàsicament concebuda en la seva condició de «bene giuridico connesso a una cultura che storicamente la esprime: di qui il nesso imprescindibile con la questione de la nazione, e più specificamente dello Stato-nazione» (p. 12). Si bé el mateix autor afirma preferir una concepció oberta i flexible de la identitat estatal (p. 17), el text reflecteix l'assumpció personal de la "unitat" dels estats com un bé a preservar, la qual es trasllada a la visió de la llengua com a vehicle primordial d'integració social i política. En aquest sentit, confrontat a les diverses experiències estatals i subestatals, l'autor no deixa d'interrogar-se sobre quina ha de ser la posició del jurista respecte de la regulació normativa o les polítiques lingüístiques analitzades (per exemple, p. 89-90) o davant les possibles demandes de secessió aparellades a la reivindicació lingüística (p. 206).

Al capítol 2, «Le minoranze e la dottrina» —títol deutor de l'enfocament típic de la doctrina italiana, no del tot coherent amb l'amplitud del seu contingut— es fixen les bases teòriques de l'estudi comparat que es desplega en els capítols subsegüents. D'una banda, s'hi recull l'estat de la qüestió dels drets lingüístics en l'ordenament internacional, de rellevància creixent en la configuració dels drets lingüístics, amb una especial atenció a l'aplicació dels conceptes de *minoría* o *minoría nacional* a la interpretació dels drets lingüístics, a les concepcions de tipus més *cultural* d'aquests drets o la seva connexió amb els drets fonamentals. D'altra banda, s'hi conté la proposta de classificació dels drets lingüístics, a mode de *fil rouge* a través del qual s'examinen les experiències comparades: drets del primer tipus, fonamentats en la no-discriminació per raó de llengua i garantits a través de la tutela dels drets fonamentals; drets del segon tipus, que són els reconeguts a les minories lingüístiques, i drets del tercer tipus, que es caracteritzen per tenir com a titulars els estrangers o immigrants. Aquesta classificació —com totes, susceptible de matisos o crítiques— demostra una elevada potencialitat analítica de l'evolució dels drets

lingüístics en els diferents contextos, a més de permetre articular propostes sobre la interrelació i/o l'equilibri desitjables dels tres tipus de drets, especialment en la interacció —sovint conflictiva— entre el nivell federal o estatal i els nivells subestats existents de protecció de la llengua. Cal destacar la compatibilitat d'aquest esforç de conceptualització jurídica amb el *realisme* aplicat al llarg de l'anàlisi (que combina, al costat de l'anàlisi normativa i jurisprudencial, elements procedents d'altres disciplines no jurídiques), la qual cosa permet tenir en compte la realitat històrica, política, social i econòmica de les llengües en cada cas: per exemple, tot acollint les distincions entre «llengua forta/dèbil» i «protecció forta/dèbil» d'aquestes, o bé destacant la distància present entre la norma escrita i la política lingüística vigent en un context determinat.

La part central del llibre, constituïda per l'estudi de la regulació de la llengua en diferents estats o ens subestats, comprèn quatre capítols. L'estructuració no segueix criteris del tot homogenis, com s'exposa en la «Introduzione» (p. 18-19), sinó que de vegades se segueix la tècnica dels *State reports* (capítol 5, i parcialment el capítol 3); d'altres es privilegia l'estudi del nivell subestatal, sense fer el quadre estatal complet (capítol 4); o bé s'analitzen situacions específiques de minories exògenes —com la germanòfona a Europa— o de grups de població històricament marginats com els gitanos o els indígenes (part del capítol 4 i capítol 6). És inevitable, doncs, que fruit de la tria de l'autor de les experiències considerades més “exemplars” les referències a alguns països siguin esquemàtiques o gairebé de compromís (es pot citar el cas de Finlàndia), la qual cosa no constitueix en realitat un demèrit de l'obra, atès que és sobrament compensat per l'interès i la riquesa de l'anàlisi dels casos que, amb un suport bibliogràfic envejable, són objecte d'un estudi més aprofundit.

El capítol 3, «La regolamentazione giuridica delle lingue in Europa e negli ordinamenti occidentali», inclou quatre blocs de casos d'estudi: les llengües oficials estatals “fortes” (el francès a França i l'anglès als Estats Units d'Amèrica); tres federacions en les quals la qüestió lingüística és central (el Canadà, Suïssa i Bèlgica); els estats d'Europa central i occidental després de la caiguda del mur l'any 1989 (Eslovàquia, Letònia, Ucraïna, Kazakhstan, els estats dels Balcans i Macedònia, entre d'altres), i, en darrer lloc, un ampli tractament del cas problemàtic de Turquia, estat que a partir dels criteris imposats per accedir a la Unió Europea ha introduït reformes legislatives de tutela minoritària, encara avui insuficients. Les conclusions d'aquest capítol s'aprofiten per incloure esments a la disciplina lingüística d'altres estats europeus.

En el capítol 4 s'analitzen també diverses experiències sota el títol «La regolamentazione giuridica delle lingue da parte (soprattutto) degli enti substatuali», agrupades en dos grans subsectors: d'una banda, les anomenades «penínsules lingüístiques» o *kin-languages*, per referir-se a la situació de les llengües parlades per minories en part d'alguns estats que són alhora la llengua majoritària d'altres (l'alemany a la província autònoma italiana de Bolzano i d'altres minories germanòfones en estats europeus, els suecòfons a Finlàndia o les minories d'Hongria); i, d'altra banda, les regulacions i polítiques lingüístiques desenvolupades per ens subestats dotats de certa autonomia lingüística, quan manca un estat de referència, amb la subdistinció entre aquells supòsits de «protecció forta» de les llengües regionals (amb un protagonisme del cas de Catalunya —objecte de contrast freqüent amb el Quebec, que s'analitza, però, en el capítol 3 en el marc del Canadà—, juntament amb altres comunitats autònomes; la *devolution* britànica i la protecció del cimiric i el gaèlic-escoès; i l'estatus de les llengües de les repúbliques autònomes de la Federació Russa, amb el cas destacat del tàrtar) i els supòsits de «protecció mitjana o dèbil» (les llengües pròpies de l'Aragó i Astúries, de diverses regions italianes com Sardenya o Friül-Venècia Júlia, de Còrsega o alguns territoris d'ultramar de França). No podem deixar de destacar el coneixement profund de Poggeschi de l'ordenament lingüístic català (la seva tesi doctoral, elaborada parcialment a Catalunya, es publicà amb el títol *Le nazioni linguistiche della Spagna autonómica: universalità della lingua castigliana e vitalità delle lingue regionali*, Padova, CEDAM, 2002), que li permet, entre altres coses, rebatre la interpretació d'algun especialista intern en descentralització sobre el repartiment competencial en matèria lingüística a l'Estatut reformat del 2006 i àdhuc anticipar en certa manera el sentit de la Sentència del Tribunal Constitucional, recaiguda finalment el 28 de juny de 2010 (p. 171-172).

El capítol 5, «I diritti linguistici in Asia e in Africa», és, per a la major part dels lectors de l'àmbit europeu, el que aporta una informació més desconeguda o de difícil accés, ja que permet conèixer el grau d'influència i la configuració adoptada pels drets lingüístics en relació amb l'estructura política i constitucional de nombrosos països asiàtics (l'Índia —cas d'una especial rellevància—, Pakistan, Bangladesh, Nepal, Sri Lanka, Afganistan, Xina, Malàisia, Singapur o Indonèsia, a més d'apunts sobre altres estats en l'apartat de conclusions), d'alguns estats aràbics d'Àsia-Àfrica (amb un tractament més extens de la política lingüística de l'estat d'Israel) i de l'Àfrica subsahariana i meridional (on l'atenció prioritària recau, lògicament, en l'ordenament lingüístic complex de la República de Sud-àfrica). Encara que tampoc manquen

les propostes de futur o de *lege ferenda* en els capítols precedents, les asseveracions crítiques i els suggeriments sobre possibles vies d'evolució dels drets lingüístics són més abundants respecte d'aquests països asiàtics i africans (sens perjudici de reconèixer la importància relativa de la qüestió lingüística en algunes d'aquestes realitats —no pas les úniques, com l'autor remarca oportunitament— on els drets humans més bàsics resten amenaçats).

El capítol 6, més breu que els anteriors, es dedica a «I diritti linguistici dei popoli indigeni e dei rom», dues realitats lingüístiques distintes però que tenen en comú la tradicional marginació soferta per part d'aquests grups o pobles, amb un estil de vida distint del de la majoria (terme no necessàriament numèric) de la població. Pel que fa als primers, es repassa la constitucionalització del caràcter plurilingüe i plurinacional de bona part dels països llatinoamericans, i les lleis aprovades per Austràlia, Nova Zelanda i els països d'Amèrica del Nord, sota l'impuls necessari de les instàncies internacionals. La situació dels gitanos, majoritàriament parlants del romaní, però que han adoptat també altres llengües europees, s'enfoca des de la marginació més àmplia que acostuma a patir aquest col·lectiu (objecte d'una sentència de l'any 2008 del TEDH, en l'afer *Orsus et autres v. Croatie*) i de les dificultats específiques de protecció de llengües no territorials.

Finalment, dins les «Conclusioni» es reafirma la dimensió política i identitària de la llengua com a clau d'interpretació de les regulacions lingüístiques estatals i subestatals (sens perjudici d'altres dimensions del fenomen lingüístic, però distanciant-se, per exemple, de visions que l'aproximen al respecte de la biodiversitat). Poggeschi extreu certes conclusions generals sobre la tutela dels drets lingüístics a partir de les combinacions possibles entre els drets de primer, segon i tercer tipus, en relació amb els diferents supòsits-tipus analitzats. La reflexió sobre la influència dels drets lingüístics sobre la forma de l'estat, sobretot a la llum de fenòmens recents com la globalització i la immigració, amb l'auge del multiculturalisme, permet finalitzar el treball apuntant una perspectiva de transformació dels ordenaments lingüístics estatals i subestatals per incloure-hi —cosa avui encara del tot infreqüent— certes formes de reconeixement de les llengües dels immigrants, amb l'aprofundiment del pluralisme social. Tot i que pot semblar arriscat assenyalar l'Índia com a model en el darrer sentit, allò més important és l'obertura de mires que ens proposa i ens facilita l'autor amb aquesta obra de referència, necessària per conèixer l'evolució dels drets lingüístics en el món actual.